

מבט לכיוון חצר המדשאה המרכזית-כיוון דרום
למטה: מבט למעבר המקורה, הדופן המערבית של החצר המרכזית

על הגן של קמפוס האוניברסיטה העברית בגבעת רם

אדר' גיא נרדי

קמפוס האוניברסיטה העברית בגבעת רם הוקם בתחילת שנות ה-60, אחרי תקופה של גלות מהר הצופים ונדודים של המחלקות בין מבנים שונים ברחבי העיר. האדריכל היינץ ראו היה זה שהגה את הרעיון למקם בגבעה שבין השכונות בית הכרם ורחביה את המרכז השלטוני, תרבותי של המדינה, שיכלול קריית ממשלה, אוניברסיטה, ובהמשך, גם את מוזיאון ישראל. ברוח המודרניזם שחתר ליעילות דרך הפרדת יעודים, תוכנן קמפוס האוניברסיטה הראשון של מדינת ישראל על גבעה נפרדת, מנותק. בואדיות תוכננו נתיבי תחבורה וגנים.

החזון התכנוני של הקמפוס דומה לזה של הקמפוסים האמריקאים והוא נבנה כמעין חצר ענקית ושטוחה שתחומה על ידי מבנים נמוכים יחסית, החוסמים את המבט מתוך המתחם החוצה. בניין המנהלה והספרייה הלאומית היו שני המוקדים שיצרו את הדפנות הצפונית והדרומית של החצר וכמו ביקשו לסמן מן הצד האחד חכמה/לימוד ומן הצד השני שלטון/ניהול. הפקולטות פוזרו בבניינים בדפנות החצר ושרותי הרווחה (מעונות וספורט) בשיפולים. מיטב האדריכלים, ותיקים ואף צעירים, השתתפו

בתכנון המבנים וביניהם, דב ורם כרמי (בניין המנהלה ואולם ויז), דוד אנטול ברוצקוס (מעבדות לטבע ועוד), אברהם יסקי, זיוה ארמוני, חנן הברון מיכאל ושולמית נדלר (הספרייה הלאומית), ושמואל מסטצ'קין (מרכז לסטודנט). צילומים של גבעת רם מהתקופה בה החלו עבודות הפיתוח מגלים שהשטח היה לא מיושב, סלעי וכמעט קרח מצמחיה. בעיני רוחם דימו המתכננים את הקמפוס כגן עצום שנפתח אל העיר, ללא חיץ. מבנה הגן מתפרק ליחידות משנה עם הטופוגרפיה: מהדשא הגדול בפסגת הגבעה ועד גנים קטנים, שבילים וחצרות פטיו מגוננות. שדרות מגנס, שנמצאות ממזרח לדשא הגדול נועדו להיות ציר אורך המאפשר תנועה רציפה ומישורית מצפון לדרום. תכנון המרחב שבין הבניינים נעשה על ידי שמעון פובזנר (רחבת הכניסה), לורנס הפרין (אזור הספרייה הלאומית), יוסף סגל (פיתוח סביבתי כולל) וליפא יהלום ודן צור.

בשנים הראשונות, כל אזור לב הקמפוס, מבניין המנהלה ועד הספרייה הלאומית, שימש כגן בוטני. מורי המחלקה לבוטניקה מיכאל זהרי, מיכאל אבן-ארי ואברהם פאהן, ליוו את תכנון הגן שנעשה בשיתוף עם אדר' הנוף שלמה ויינברג אורן והגן דוד זיידנברג-שהיה אז האחראי על הגן הבוטני במקווה ישראל. התכנון נעשה על פי שיקולים נופיים והתייחס למשפחות הבוטניות ובשיאו כלל כ-800 מינים. בתחילת שנות ה-70, הוחלט על שינוי קונספטואלי בתפיסה הגננית ואז החלה הקמת גן בוטני חדש בשיפולים המזרחיים של גבעת רם, ליד שכונת נווה שאנן.

היסטוריונית האדריכלות דר' דיאנה דולב כתבה במאמרה "מגדל השן בקרית הלאום-התכנית האדריכלית לקמפוס גבעת רם" על הרצון להפוך

את האוניברסיטה בגבעת רם למעוז הישראליות מול הלבנטיניות המאיימת ותארה איך סגנון האדריכלות הבינלאומית, שמאפיין את מבני הקמפוס הראשונים, הלם היטב את המדינה הצעירה, ואת הקמפוס בפרט, משום שהציע קונספט ניטרלי, שווה ומאחד שיש לו קונוטציה של קידמה ונאורות. לפי דולב, המוטיבציה לבידודו של הקמפוס הייתה קשורה לרצון לייצר מתחם אקסקלוסיבי. לטענתה, הקצאת שטחים כה נרחבים לאזורי גינון הייתה מחווה של מותרות ויוקרה, שמאפיינת מתחמים שנועדו לקבוצה נבחרת בעלת זכויות יתר.

כהמשך לשיח שבו פתחה דולב, אני מבקש לקשר את הבחירה לייצר גן המבוסס על ליקוט צמחים ממקומות שונים לתשוקת האימפולס, שאפיינה באותן שנים את עולם הגננות הישראלית. האינטרדוקציה נתפסה על ידי אחדים כאנלוגית לרעיון שיבת עם ישראל לארצו. עדות לכך ניתן למצוא בכתביו של ישראל גינדל, וגם בדיון שפורסם בחודש נובמבר 1967 ב"גן ונוף" ובו השתתפה רות בנימין. מנהלת חוות נוי והכוהנת הגדולה של הגינון בתקופה ההיא. בנימין מכנה שם את הצמחים המיובאים "עולים חדשים" וממליצה על יבוא ושימוש במיני צמחים "בלתי טבעיים": "...נראה לי שזה כיוון חיובי שיש להמשיך בו, במטרה ליפות את ארצנו המבורכת באקלים כה נוח למיזוג צמחיה מגוונת מקצוות תבל שונים, לאחר שעמדה תקופה ארוכה מדי חסרת גינות וחסרת תודעה לנוי".

אם לסכם, קמפוס האוניברסיטה העברית בגבעת רם נועד לגלם את דמותה האידילית של ישראל בתקופה שלאחר הקמת המדינה. לצורך העניין נבחרו אדריכלים מהשורה הראשונה שהיה להם קשר הדוק עם הממסד השלטוני; התכנון המרחבי יצר עולם סגור, הרמטי, שלא חשף

לסביבה, שנתפסה כמאיימת; הארכיטקטורה של הסגנון הבינלאומי הפנתה עורף לעבר, למסורת השכנים והעדות, סימלה קידמה ורמוזה על הקשר של המדינה הצעירה לעולם המערבי; הגן הבוטני, נועד כמובן, ליירק את השממה, אך מילא גם תפקיד כסמל של קיבוץ הגלויות, כור ההיתוך.

הנוסטלגיה של אלה שלמדו בשנות השישים ותחילת השבעים בקמפוס, לפני מעבר מקצועות מדעי הרוח והחברה להר הצופים, נראית עתה רחוקה מתמיד. אין זה אלא שדימויה של ירושלים הועב מאד מאז תחילת האינתיפדות בשנות ה-80. התחרדות העיר ונטישת האוכלוסייה החילונית. יש להוסיף לכך את העובדה שאוניברסיטאות ומכללות במקומות אחרים מציעים מקצועות לימוד דומים ושיש ירידה הולכת וגדלה בלימודים אקדמיים כחלופה להצלחה בקריירה.

ממרחק הזמן נדמה העיצוב המודרניסטי של הקמפוס כמרהיב אך אנכרוניסטי ולא רלוונטי בצורה מקוממת. ריחוקו של הקמפוס מהעיר, הגידור שנוסף בתחילת שנות ה-70 ותלאות הבידוק הביטחוני מוסיפים לתחושת הסרבול ואי הנעימות של ההגעה. המדשאה העצומה ורחבות הגרנוליט חשופים לחלוטין וביום קיצי חם לוחטים וריקים. אפילו קופסאות המבנים האלגנטיות, מופת האדריכלות הישראלית של שנות ה-60, נחוות עתה כמסוגרות ואנטיפטיות. צמצום תחומי הלימוד הנלמדים והעתקת מרכז הניהול להר הצופים וההצעה המקודמת להעברת מקום הספרייה הלאומית לאתר החדש מול מוזיאון ישראל משבשים בצורה יסודית את נקודת המוצא של התכנון הראשוני. אז גן הקמפוס ירוק ומטופח ונהדר כתמיד, אבל השאלה הנשאלת היא למי הוא נועד ומי בכלל ישתמש בו.